

Kayıp ‘Özben’: Musil’in Törless’i ve Atay’ın Turgut-Selim’i

Roman Kahramanlari, 2011, İstanbul

Zeynep Talay

Nietzsche’ye göre batı rasyonalitesi ve metafiziği Kartezyen öznenin önemli bir rol oynadığı modern ‘özne’ kavramının oluşumuna temel kaynak oluşturmaktadır. Nietzsche Kartezyen özneyi tamamen reddederek *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*’de şöyle der: ‘...eylemlerin, etkimenin, oluşumun ardında ‘varlık’ yoktur: ‘eyleyen’ eyleme eklenmiş uyduruk bir şeydir.’¹ Bu anlayışa göre bir bütünlüğü olan, değişmeyen ya da bir ‘öz’e sahip olan ‘özne’ diye bir şey yoktur. Onun yerine ‘oluş’lar vardır.

Nietzsche’nin kendi ‘benlik’ anlayışında önemli bir yer tutan Kartezyen özneye olan inancımızdan sıyrılmamız gerektiği düşüncesi ya da başka bir deyişle ‘öznenin çözünümü’ teması özellikle 20. yüzyıl avangart edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Avusturyalı yazar Robert Musil de bu eğilimde önemli bir figürdür. 1906 yılında basılan ilk romanı *Genç Törless*’te ‘benlik’e Nietzscheci bir yaklaşım getirerek ‘benlik’in sonsuz olasılıklarla donatılmış bir ‘oluş’ olduğunu vurgulayan Musil, ‘yersizyurtsuz’ modern ‘özne’nin trajedisini ele alır. Ancak bu ‘yersizyurtsuz’, bireyi her şeyin merkezi ve ölçüsü olarak konumlandıran Kartezyen ‘özne’ kavramından özgürleşmek ve kendi kendisinin yaratıcısı olan bireyler olmak olarak yorumlandığında trajedi olmaktan çıkar.

Romanın kahramanı Törless genç bir delikanlıdır. Bu önemlidir çünkü Törless ne çocuktur ne de yetişkin. Bir anlamda ne yetişkinlerin rasyonel dünyasına aittir ne de çocukların masum dünyasına. ‘Yersiz ve yurtsuzdur’. Kitapta öteki karakterlerin detaylı bir fiziksel tanımı yapıldığı halde Törless’in neye benzediğine dair pek bir fikrimiz yok. Törless herhangi bir forma sahip değildir sanki. Okur Törless’i istediği gibi hayal etmekte serbesttir. Törless diğer karakterlerin aksine düşünce olarak da herhangi bir şeyin savunucusu değildir. Ne görünüş aracılığıyla ne de entelektüel olarak kendine toplumda bir yer edinmeye ya da başka bir deyişle bir kimlik oluşturmaya çalışmaktadır hâlbuki tam da toplumda kendisini konumlandırması gereken bir yaşıdadır. Toplumun ona dayattığı kimlikleri kabul edip rasyonel dünyaya, yetişkinlerin dünyasına girmelidir. Ancak Törless bunları yapamaz. Bazen tam bir yetişkin gibi davranır, bazense küçük bir çocuktur. Bazen bir kadın gibi hissettiğini düşündüğü bile olur. Kendisiyle çevresindeki şeyler, yani özne-nesne arasındaki sınır

¹ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2004) s. 53.

kaybolmuştur, ya da hiç oluşmamıştır. Dünyayı bütünlüğünde algılar. Kitap boyunca Törless'in çevresindekilerle ve dünyayla iletişim kurmadaki başarısızlığı vurgulanmaktadır. Ancak Törless'in bu başarısızlığı kendisinin sosyal düzene uyum sağlayamamasından kaynaklanmaz. İletemez, çünkü hislerini ve duygularını dille ifade edeceğimiz düşüncelere dönüştüremez. Arkadaşı Basini'ye olan hisleri aracılığıyla fark ettiği 'şeylerin çifte doğası' Törless'in gündelik hayattan ve 'gerçeklik'ten gittikçe uzaklaşmasına sebep olur.

Nietzsche'nin felsefesinde önemli bir yer tutan 'öznenin çözünümü' teması *Genç Törless*'te, 'şeylerin çifte doğasını' keşfeden Törless'in kendisini birliği ve bütünlüğü olan bir 'özne' olarak algılayamaması şeklinde karşımıza çıkıyor. *Nietzsche'yle Diyalog*'ta İtalyan filozof Gianni Vattimo Nietzsche'nin 'öznenin çözünümü'nden bahsederken bunu olumlu bir şey, hatta bir son değil yeni bir başlangıç olarak öne sürdüğüne dikkatimizi çekmektedir. Benzer bir yaklaşımla Musil de roman kahramanı aracılığıyla insanların sonsuz olasılıklara açık olduğu düşüncesini savunuyor. Ancak bu 'sonsuz olasılıklar insanı' olabilmenin ilk koşulu Kartezyen 'özne'ye olan inancın bırakılmasıdır, başka bir deyişle 'özne'nin çözünümüdür. Çünkü Musil'e göre evrensel değerlerin ve kavramların olduğuna inanmak ve buna göre kendimizi toplumda konumlandırmaya çalışmak kendi kendimize yabancılaşmamızla sonuçlanır. Musil'in başyapıtı *Niteliksiz Adam*'ın kahramanı Ulrich de kendini 'öz', 'özne' gibi kavramlardan sıyırmaya çalışır. Sanki Törless'in büyümüş hali olan Ulrich de tıpkı Törless gibi 'yersiz ve yurtsuz'dur.

Artık adamsız niteliklerden, yaşayarı olmayan yaşantılardan oluşma bir dünya çıktı ortaya, ve görünüşe bakılırsa sanki ideal konumda, insanın artık hiçbir şeyi kendi özelinde yaşayamayacağı ve kişisel sorumluluğun o dostane ağırlığının olası anlamlardan meydana gelen bir formüller sisteminde eritileceği söylenebilecek. İnsanı onca uzun bir zaman boyunca evrenin merkezi sayan, ama artık yüzyılların akışı içerisinde kaybolmaya yüz tutmuş insanmerkezci tutum, büyük bir olasılıkla Ben'in kapısına gelip dayanmıştır, çünkü bir şeyi yaşamının en önemli yanının o şeyi yaşamak, eylemin en önemli yanının da eylemde bulunmak olduğu yolundaki inanç, insanların çoğuna artık bir safdillik gibi gözükmeye başladı.²

Ulrich ya da niteliksiz adam, insanların 'deneysel' bir yaşam sürdürmeleri gerektiğine inanır. Böyle biri şunu sezer:

Bu düzen kendini gösterdiği kadar sağlam değildir; hiçbir nesne, hiçbir biçim, hiçbir Ben, hiçbir ilke güvenilir nitelik taşımaz, her şey görünmeyen ama sürekli bir değişim içersindedir, sağlam olmayanda olana göre çok daha fazla gelecek vardır, ve şimdiki zaman henüz ötesine geçilememiş varsayımdan başka bir şey değildir.³

² Robert Musil, *Niteliksiz Adam*, çev. Ahmet Cemal (İstanbul: YKY, 1999), s. 271-272.

³ A.g.e., s. 408

Daha önce de bahsettiğim gibi ‘özne’nin, egonun ve de formun çözünümü teması 20. yüzyıl avangart edebiyatında sıkça işlenen konulardan biridir. Bunda Nietzsche’nin Kartezyen ‘özne’ eleştirisinin ve kendi ‘ben’lik anlayışının payı yadsınamaz. Tıpkı Vattimo’nun Musil’i bu eğilimde oldukça sıra dışı bir yazar olarak betimlemesi gibi Berna Moran da Oğuz Atay’ı özellikle yetmişlerin Türk Edebiyatı bağlamında özgün ve sıra dışı bir yazar olarak tasvir eder.

Moran, Atay’ın *Tutunamayanları*’nı 19. yüzyılın realizmine sırtını dönmüş, bir ayağı modernizmde öteki ayağı postmodernizmde olan bir kitap olarak tanımlıyor.⁴ Dış dünya tasvirlerinin detaylı bir şekilde verildiği realizme sırtını dönmüştür çünkü amaç okuyucuyu bilgilendirmek ya da aydınlatmak değildir; onun yerine Atay modern ‘özne’nin iç çelişkilerini, kavgalarını inanılmaz bir yoğunlukta, adeta dilin sınırlarını zorlayarak sunar bize. Üslubu ve biçimi göz önüne alındığında yarım yüzyıl kadar önce yazılmış Musil’in romanları için ise bir ayağı realizmde öteki ayağı modernizmde demek yanlış olmaz. Ancak bambaşka kültürlerde ve zamanlarda yazmış olan iki yazar için de ortak bir dert vardır: ‘yersizyurtsuz’ modern ‘özne’nin trajedisi. Ancak Atay, Musil’in bizi özgürlüğe taşıyacak yeni bir başlangıç olarak sunduğu ‘olasılıklara açık bir varoluş’ ya da ‘plastik bir varoluş’ ya da ‘deneysel bir yaşam’ anlayışını da problematize eder. Ya bu larva periyodundaki çocuk-oluş özgürlük değil de bir kopuşla ya da *disconnectus erectus* olma haliyle sonuçlanırsa? Nietzsche’nin de dediği gibi ‘özne’ dediğimiz şey sadece ve sadece psikolojik, filolojik, ontolojik ve epistemolojik diskurların kavramsal yapısının bir ürünüyse, bu diskurları reddeden kişi kimliği kuran tabakalardan sıyrıldığında neyle karşılaşır? ‘Özne’nin çözünümü aynı zamanda dilin de çözünümü ve bir konuşamama, kekeleme hali mi ortaya çıkarır?

Tutunamayanlar’ın Selim’i bir anlamda Törless’e benzemektir: o da tıpkı Törless gibi formsuz ve suretsiz bir varoluştur. O da tıpkı Törless gibi konuşamaz çünkü dil denilen şey rasyonel dünyaya, başka bir deyişle tutunanların dünyasına aittir. Bir çocukken bile öteki çocuklardan farklıdır. Ölümünden kısa bir süre önce tutmaya başladığı günlükte şöyle yazar:

Anormal. Bu çocuk anormal. Bu çocuk normal değil. Onlara göre durmadan kitap okuduğum –hatırladığıma göre çok okumazdım doğrusu- ve misafirlerin yanına çıkmadığım için –bu ‘yanına çıkmak’ deyimini beni ürpertirdi, içime bulantı verirdi- ve gereken yerde gereken kelimeyi bulamadığım için –bu nedenle bana ayrıca aptal da derlerdi- anormaldim. Ben de büyüyünce çok normal olmak ve onları utandırmak için yanıp tutuşurdum. Galiba haklı çıktılar. Nasıl bildiler bunu? Onların akılsız, duygusuz ve bilgisiz olduklarını bildiğim için, haklı çıkmalarına bütün kalbimle ve aklımla ve öfkemle isyan ediyorum. Ben haklı çıkmalıydım. Olmadı. Sebep olanların gözü kör

⁴ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), s. 199.

olsun! Bir zamanlar tutunamayanlar diye bir söz emiştim. Şimdi bu sözü çok hafif buluyorum.⁵

Turgut Özben, Selim Işık'ın el yazmalarında neler keşfeder? Toplumdan ve dolayısıyla toplumun dayattığı rollerden ve kalıplaşmış davranışlardan kopmuş ya da bir şekilde soyutlanmış ve kendi 'öz' 'ben'liğini bulmayı kendine amaç edinmiş biriyle karşılaşır Turgut. Nitekim Selim'in kendisi de bir tutunamayan olan liseden arkadaşı Esat'ın dediği gibi:

Onu harika çocuk bulmalarından şikâyetçiydi: 'Şımarıyorum sonra öyle aptalca bir söz ediyorum ki hepimiz pişman oluyoruz. Oysa ben hiç yanlışlık yapmak istemiyorum. Yüzde yüz saf bir harika çocuk olmak istiyorum. Çünkü yüzde yüz saf olan bir şey kendinin aynıdır. Ben de kendim gibi olmak istiyorum.'⁶

Selim'in kopuşu gönüllü bir kopuş değildir, daha çok bir sürüklenme halidir, bir süreçtir. Süreçtir çünkü yavaş yavaş olmuştur. Yazmaya başladığı çocukluk dönemlerinde başlayan ve el yazmalarının artık okunamaz hale geldiği ve hemen sonrasında da intiharın geldiği noktaya kadar devam eden bir süreçtir. Başka bir deyişle sürekli bir kopuş halidir Selim'inki, bir kez yaşanan bir içe dönme ya da dünyadan soyutlanma hali değil. Okuma ve yazma süreci devam ettiği sürece devam eden bir süreçtir ve ancak okuma ve yazmanın bittiği yerde son bulacaktır: ölümle. Selim'in bu kopuşu Turgut'un bir üyesi olduğu burjuva toplumundan bir ayrılış değildir çünkü Selim hiçbir zaman onun bir parçası olmamıştır zaten. Buna karşın Turgut'un kopuşu ilk başlarda ne yaptığını bilen bir yetişkinin bilinçli bir karar vermesiyle başlamıştır. Ancak el yazmalarını okuması yoluyla Selim'in yarattığı dünyanın içine çekildikçe bu bilinçli davranış yerini tıpkı Selim'de olduğu gibi bir sürüklenmeye bırakır. Selim'de çocuksu bir varoluş keşfettikçe, kendi yaşamını, dahası kendisiyle kurduğu ilişkiyi sorgulamaya başlar. Selim'in el yazmaları Turgut için bir çağrı niteliği taşır. Bu anlamda, der Yıldız Ecevit, 'Turgut Özben'in, romanın ilerleyen sayfalarında başarıya ulaşacak olan başkaldırısı, bireysel düzlemde bir devrimdir.'⁷ Bu devrim, farklılıkların dışlandığı ve belli davranış kalıplarının ve toplumsal rollerin tekrar edildiği burjuva dünyasına karşı gerçekleştirilir. Toplumsal uyum adına kişinin kendisinden vazgeçmesi ve geçmişe sarılıp kendi geleceğini yaşamamasına karşı bir meydan okumadır bu:

Bir gün öncesine korkak bir bezirgânlıkla sarılmadan yaşayabilecek miyiz? Yoksa, yarından korktuğumuz için, düne köle gibi bağlanacak mıyız? (...) yaşamaktan korkmazsak göreceğiz. Ve bu dünyaya göstereceğiz. Onlar görmese de göstereceğiz.⁸

⁵ Oğuz Atay, *Tutunamayanlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), s. 618-619.

⁶ Atay, s. 365.

⁷ Yıldız Ecevit, "Ben Buradayım..." *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 286-287.

⁸ Atay, s. 355-356.

Turgut'un bu süreci Selim'in hayranı olduğu Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'teki çocuk-oluş süreci gibidir: 'Üç Değişim Üstüne' başlıklı bölümünde Nietzsche, bireyle toplum arasında dinamik bir ilişkide olan ve deve, aslan ve çocuk olma haliyle sembolize ettiği üç ana dikkatimizi çeker. Buna göre ruh kendinde başkaldırma gücünü bulmadan önce toplumun bir parçası olur ve ancak bundan sonra yeni bir perspektif geliştirebilir. Sembolik olarak: aslan bir çocuğa dönüşmeden önce hayata 'hayır' der. Ancak nihai nokta çocuk-oluş'tur: 'Suçsuzluktur çocuk ve unutkanlık, bir yeni başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir tekerlek, bir ilk devinme, bir kutsal Evet'.⁹ Bu dönüşüm süreci Turgut'un 'bireysel devrimi'ne benzemektedir. Hatta daha sonra göreceğimiz gibi Musil'in Ulrich'inde de böyle bir süreç söz konusudur. Ancak, Selim'in durumu farklıdır: ya hiç herhangi bir gruba, topluma ait olmamışsa bir kişi? Yeni bir başlangıç demek bir şeye son nokta koymak demektir ancak Selim için sabit herhangi bir nokta zaten hiç olmamıştır.

Bu anlamda Turgut'un Selim'in el yazmalarında keşfettiği daha çocuk yaşlarda toplumdan farklı düşmüş, toplumun dayattığı kalıplaşmış davranışları ve rolleri benimsememiş ya da benimseyememiş, kimliksiz ve anonim bir varoluştur. Gerçek hayat dediklerinin bir yanlış idealler ve yanılısamalar dünyası olduğunu gören Selim kaçışı edebiyat ve tarihte bulur. Kendi benliğini arayışta tarihten kişilerin ya da kurmaca dünyadan karakterlerin ona yol göstereceklerini düşünür. Ancak aslında bunlar da bir şekilde toplumdan ayrı düşmüş karakterlerdir: İsa, Hamlet ve deliliği dünyayı okuduğu şövalye kitapları yoluyla algılamasından kaynaklanan Don Kişot gibi.

Aslında Selim, tıpkı Törless gibi, tutunabileceği bir zemin aramaktadır. Bir anlamda hiçbir şekilde kendisini bir parçası hissetmediği ve daha baştan reddettiği burjuva dünyasının ona sunabileceği gibi sabit bir kimlik ve öznellik arayışı içindedir. Durmadan okur ve de yazar. Geçmişten çekip çıkardığı karakterlerle mütemadiyen özdeşlik kurar. Ancak bu model aldığı bir öteki'ne benzeme, onun gibi olmaya çalışma olarak algılanmamalıdır. Selim Öteki olur. Bu 'öteki'nin acılarını, sevinçlerini, suçlarını vs. üstlenir. Çift kişilik ya da öteki benlik teması edebiyatta sıkça işlenmiş bir temadır. Örneğin Dostoyevski'nin *Öteki* adlı romanı otantik olduğunu düşünen her bireyin kâbusunu ele alır: birinin sadece kendisine benzeyen değil, kendisi olan biriyle karşılaşması. Selim'in problemi ise bunun tersidir: kendisi olamama. Bunun içindir ki hep bir arayış halindedir. Bu arzusu onu her daim yeni ötekiler (çiftler) bulduğu ama aynı zamanda olmak istediği başka ötekiler de her daim var olduğu için sonu olmayan bir taklit ve 'yokoluş' sürecine sürükler. En sonunda ancak ölümün bir son

⁹ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1998), s. 42.

nokta koyacağı sonsuz bir kimlikler ya da varoluşlar arası hareket halidir bu. Başka bir deyişle bu sonsuz hareketi takip ederek Atay bize Selim'in bir 'öz', 'ben'lik arayışının nasıl da aksi bir durumla sonuçlandığını gösteriyor: 'Özne'nin çözünümüyle. Ancak bu, Vattimo'nun da belirttiği gibi, 'özne'nin özgürleşmesi demek değildir çünkü 'özne' diye bir şey zaten yoktur. Nitekim bu ötekiyle birleşme ya da çiftleşme süreci Selim'in ölümüyle son bulmaz. Sonsuz sayıdaki ötekilerle özdeşlik kuran Selim'le özdeşlik kuran ve dahası Selim oluyor olan, başka bir deyişle saf bir 'çocuk-oluş' olan, Turgut'la devam eder bu süreç.

Yıldız Ecevit'in de dediği gibi Selim bir anlamda Dostoyevski'nin *Budala*'sındaki her şeye inanan masum karakter Prens Mişkin'e benzemektedir. Ancak burada daha da önemli bir benzerlik var: İsa-Selim benzerliği:

Tutunamayanlar'ın soyut özelliklerle donatılmış, bir çocuk kadar saf ve temiz önderi Selim Işık'la İsa arasında kurulmak istenen koşutluk onun soyadında somutluk kazanır. İncil'de İsa'nın ışık olduğu birçok yerde vurgulanır.¹⁰

Ancak Atay bu arı varoluşu bir kayıp, eksiklik ve kopuşla ilişkilendirerek verir ve tıpkı Musil'in de vurguladığı gibi, çocukluk-tutunamama ya da yetişkin olma-tutunan olma arasında bir koşutluk kurar:

Ne futbol takımına alındı, ne sınıf mümessili olabildi.
Nedense bir yönüyle –belki de her yönüyle-
saf kalabildi.
Yalnız bir korku kaldı kuşkuyla karışık;
Sonunda kötü bir şey olur korkusuyla yaşadı
Selim Işık
Her olayı. Eski bir yara izi içinde sızladı, her eğilişinde
İnsanlara. Dünyaya bir daha gelişinde
Çocuk ve korkusuz yaşamak ister sürekli
Büyüme yalnız tutunanlara gerekli
İkinci gelişinde çırıl çıplak dolaşacak.
Kelimenin bütün anlamıyla çırıl çıplak¹¹

Tutunamayanlar'da İsa'nın gelmesi anlamında Selim'in 'ikinci geliş'i söz konusu değildir, ancak el yazmalarını okuması sayesinde Selim'in geçmişini takip eden ve ilişki kurduğu kişileri ziyaret eden Turgut bir nevi Selim'in yerini almıştır. Turgut ancak tutunan ya da yetişkin olma halini, başka bir deyişle belli toplumsal rollerin dayatıldığı belli bir topluma aitliği reddederek ve dahası çocukluğuna dönerek ya da Selim'in çocuk varoluşunu benimseyerek 'özben'liğini bulabilir. Turgut O'na 'şey' der:

¹⁰ Ecevit, s. 295.

¹¹ Atay, s. 124.

Bütün kuvvetimle mi atılacağım maceraya? Onu bile koruyamayacak mıyım? Onu, o 'şey'i? Kimsenin bilmediği bir parça: tarifi güç, gene de varlığını çok iyi bildiği 'şey'. Onu da tehlikeye atacak mıydı? Bütün Turgut'u hiçbir zaman teslim etmemişti. Hiçbir zaman. Onu kendine saklamıştı. Değerini yalnız Turgut'un bildiği bir 'şey'.Bazı ukalalar da Latince isimler takarlar bu 'şey'e. Tarifler, benzetmeler...Ben ne dediğimi biliyorum. Benim, Turgut Özben'in özbenliği.¹²

Ama burada Atay'ın, Musil gibi, tam da problematize ettiği budur: ya böyle bir şey yoksa? Ben'lik, öz, özdeşlik, varlık gibi kavramlar birer yanılsamadan ibaretse ya da Nietzsche'nin de dediği gibi '...eylemlerin, etkimenin, oluşumun ardında 'varlık' yoktur: 'eyleyen' eyleme eklenmiş uyduruk bir şey'¹³ ise? Nietzsche'nin ve Musil'in buna cevabı açıktır: 'özne'nin çözümümü ya da çocuk-oluş yeni bir başlangıç olarak görülmelidir çünkü yetişkinler ya da tutunanlar dünyasının sebep olduğu sorunlara ancak bir unutuş ve de çocukluğa dönüş sayesinde çözüm getirebiliriz. Bu bağlamda Musil'in roman karakterleri hep karşımıza niteliksiz adam/kadın olarak çıkar. Herhangi bir forma ve şekle sahip değildir bu kahramanlar. 'Çocuk-oluş'lardır. Musil'in karakterleri kimliksizdir. Çözünmüş 'özne'lerdir. Törless'in iletişim kurmaktaki başarısızlığı toplumun anladığı anlamda bir başarısızlık değildir. Törless'in 'şey'lerin görünmeyen doğalarını da deneyimlemesi bizleri kısıtlayan ve kendimizi birliği olan bir 'özne' olarak algılamamıza sebep olan rasyonel dünyaya ve rasyonel dile, ya da Selim'in diliyle tutunanların dünyasına, tam olarak ait olmadığını göstermektedir.

Musil, *Niteliksiz Adam*'ın son bölümünde, yani Ulrich'in kız kardeşi Agathe'nin romanda ilk defa karşımıza çıktığı bölümde, bu çocuk-oluş, unutuş ve de yeniden başlangıç temalarını çok daha açık bir şekilde vurguluyor. Kitabın ikinci kısmının son bölümünün başlığı 'Dönüş'tür. Bu bölümde Ulrich, niteliksiz adam, babasının öldüğünü bildiren bir telgraf alır ve cenazeye katılmak için doğduğu kasabaya gitmesi gerekmektedir. Bir anlamda ölümün bu ani ve kendini dayatan 'varlığı' ve yokluğun, kaybın getirdiği anlamsızlık düşüncelerin de içini boşaltmıştır, tıpkı *Tutunamayanlar*'ın en başında Turgut'a olduğu gibi.

Üçüncü, yani son bölüm, Ulrich'in büyüdüğü kasabaya ve eve dönmek üzere bir yolculuğa çıkmasıyla başlar. Ulrich ve kız kardeşi Agathe romanda ilk defa büyüdükleri evde bir araya gelirler. Her ikisi de son olarak büyüdükleri evde bir arada olduklarında birer çocuktular, bu anlamda diyalogları bıraktıkları yerden tekrar başlıyor gibidir, yani çocukluklarından. Kahramanımız Ulrich ve yıllardır görmediği kız kardeşi Agathe arasındaki yoğun ve hatta ensest ilişki bu son bölümün konusunu oluşturuyor: Nasıl bütün toplumsal ve ideolojik temellerin ötesine geçebilir ve dünyayla ve de yaşamla farklı, bambaşka bir ilişki kurabiliriz? Bunu yaparken, Musil, mütemadiyen bize dayatılmış rolleri –kadın, erkek, anne,

¹² A.g.e., s. 327.

¹³ Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, s. 53.

baba, çocuk, vatandaş vs.- problematize eder. Ulrich ve Agathe'nin amaçsız ilişkisinde henüz toplumsal kimlikleri ve cinsiyetleri ve hatta cinsellikleri kurulmamış iki çocuk söz konusudur.

Benzer bir yolculuğa çıkış, yeni bir başlangıç *Tutunamayanlar*'da da söz konusudur. Turgut, Selimle konuştuğu oranda dış dünyadaki hayattan, gündelik yaşam pratiklerinden ve insanlardan uzaklaşır. Turgut'un burjuva nimetlerinden faydalanması pahasına kendi 'ben'ine hayır demesi sonucu yıllardır yaşadığı bu sorgulamaz ve sessiz halinden kurtulmak için Selimle bıraktıkları yere geri dönmesi şarttır: oyunlarla yaşadıkları gençlik yıllarına, tıpkı Ulrich'le Agathe gibi. Sonrasını unutmak ister Turgut. Ancak Atay bunu Musil'den farklı bir şekilde yapar. Bu yolculuğun yeni bir başlangıç mı, anonim bir varoluş ya da Selim oluş mu olduğu yoksa tam tersine bir 'yokoluş' mu olduğu belirsizdir. Dahası varoluş-yokoluş'un dahi iç içe geçtiği bir yolculuktur.

Bu yolculukta Turgut'a hem iç monologlarında hem de dış dünyayla kurduğu ilişkide, ilk defa genelev sahnesinde ortaya çıkan ve bu noktadan sonra Turgut'un her daim yanında olan hayali karakter Olric de –Musil'in Ulrichi'yle olan bu kelime benzerliği rastlantısal olmayabilir- eşlik edecektir.

'Kendimi bırakmalıyım', diye söylendi. Direnmekten vazgeçmeliyim. Yaşamalıyım ve görmeliyim. Bilmediğim bu ülkeye yolculuktan korkmamalıyım. Kimsenin ilgilenmediği bu silik insanların dünyasına girmeliyim. Selim'in yolculuğu yarıda kaldı, aklı da.....rüyada yaşamaktan güzel ne var ki? Dilediğin insanları da yanına alırsın: dairedeki mühendis olmak isteyen memur gibi. Maceranı yaşa canım kardeşim....Düşün önüne ne fırsat çıkıyor, istediğin gibi oynayabilirsin artık. Çekinmeden istediğini söyleyebilirsin. Her şey nasıl isterseniz öyle olur. Zaman kavramını silersiniz: istediğiniz çağdaki insanlarla birlikte yaşarsınız. Kimse kapıdan çevirmez sizleri.¹⁴

Bu yolculuk hiçbir yere yapılan bir yolculuktur. Varılacak herhangi bir yer yoktur. Turgut bir taraftan oldukça sınırlı, öte taraftan da her daim hareket hali olması açısından sonsuz bir mekân olan tren kompartımanlarında yaşamaya başlar. Yolculuğun ne kadar süreceğine dair de herhangi bir ipucu yoktur. Zaman ve mekân kavramları silinmiştir ama bu aynı zamanda ötekilerin yokluğu da demektir. Yanına üç şey almıştır: Selim'in günlükleri, *Don Kişot*'un bir kopyası ve bolca kâğıt. Bu yolculuğun bir noktasında –ki bu noktada yine okuyucu yolculuğun ne kadardır sürüyor olduğuna dair bilgisizdir- Turgut bir gazeteciye rastlar ve ona *Tutunamayanlar* adlı bir elyazması verir. İşte bu noktada okuyucu başladığı yere, kitabın en başına, geri dönmüştür: 'Sonun Başlangıcı' adlı ilk bölüm bu gazeteci tarafından yazılmıştır. Bir anlamda kendi üstüne kapanan bir zaman anlayışıdır bu. Okuyucu bir belirsizlikle karşı

¹⁴ Atay, s. 324.

karşıyadır: elimizde tuttuğumuz kitap, *Tutunamayanlar*, Turgut'un ölmüş arkadaşının hayatını ve hatta düşüncelerini takip ederek zamanla Selim olmasının mı hikâyesi; yoksa her şeyin Turgut'un düş gücünün ürünü olduğu ve aslında daha da karmaşık olan bir ötekileşme ya da birleşme mi söz konusu?

Kaynakça

Atay, Oğuz. *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Ecevit, Yıldız. “*Ben Buradayım...*” *Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Nietzsche, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 2004.

---- *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1998.

Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Musil, Robert. *Niteliksiz Adam*, çev. Ahmet Cemal. İstanbul: YKY, 1999.